

ÉHség kór

Kutatási összefoglaló

Az éhségkór oka a szükséges mennyiségű és minőségű tápanyag tartós hiánya. A varsói zsidó gyerekek több mint fele, a felnőttek majdnem fele súlyosan alultáplált. A német hatóságok által megállapított napi ételmyszer-fejadag az elmúlt három év során a kezdeti 500 kcal-ról tartósan 200 kcal alá csökkent. Ez egy egészséges ember napi energiaigényének kevesebb, mint 10%-a.

Eddigi ismereteink szerint a tartós éhezést az emberi szervezet két hónapig bírja.

Általános tünetek felnőtteknél (dr. Fliederbaum, dr. Zweibaum)

A száj kiszárad, a vizelet szokatlanul bőséges: az általános kiszáradás tünetei.

A zsírtöbblet gyorsan leépül. Eleinte állandó rágáskényszer.

A beteg általános gyengeségre panaszkodik. Szinte mindig álmos, alvása rendszertelen. A legnagyobb melegben is fázik. Fekvéskor jellegzetes magzati pózt vesz fel. Gyakori az izomgörcs, a rágás. Apátia, levertség. Még az éhségérzet is eltompul. Amint étel kerül a beteg látóterébe, mohón megmarkolja és rágás nélkül nyeli.

A testsúly 20-50%-kal alacsonyabb a háború előttinél, 30–41 kg között mozog. A legkisebb testsúlyt egy 30 éves nőnél mértük – 24 kg volt.

Az ödéma először az arcon, a szemhéjak táján és a lábfejen lép fel.

A bőr színe sápadt, gyakran kékesfehér. A legapróbb mechanikai behatásra is elszíneződik. Állaga száraz, pikkelyes. Rugalmasságát elveszíti. Olyan vékonyává válik, mint a cigarettapapír, tapintásra pergamenszerű. A faggyúmirigyek elsovadnak, eltűnik a korpá, az akne. Nyáron a bőrön napégéses hólyagok jelennek meg. A kéz és láb ujjai már kora ősszel könnyen megfagynak.

Az arc kifejeztelen, maszkszerű. Az éhezés végső szakaszában piszkosszürke színt ölt.

A körmök átlátszatlanok, barázdáltak, különösen a kézen karomszerűek.

A testhőmérséklet a rendesnél alacsonyabb, 36°C körül mozog, néha leesik 35,2-re is. Éhezéses betegnél tífsz, tbc esetén sem mérünk lázat, legfeljebb hőemelkedést. Ez megnehezíti a betegségek diagnosztizálását is.

Az izmok gyengesége kifejezett, a mozgás lelassul, még stressz esetén is.

Látási rendellenességek nincsenek. A-vitaminhiány és következményei (farkasvakság) nem tapasztalhatók. Az ínhártya kékesen elszíneződik. A szemnyomás a normálisnál jóval alacsonyabb: 18 Hgmm-ről akár 12 Hgmm-re is lecsökkenhet.

A nyelv gyakran lepedékes, a töve sima, a szemölcsök sorvadtak. A betegek gyakori panasza, hogy ég a nyelvük. A mandula szövete atrófiás.

A fog hamar kövesedik. 20-30 éves fiatalok fogán annyira előrehaladott a kövesedés, hogy alig tudják megrágni az ételt.

A tartós éhezés következtében a hang rekedtté válik.

A tüdő vitálkapacitása 3,5 literről 1,5 literre csökken. A lélegzetvétel gyakorisága a percnkénti 18-20-ról 11-12-re esik.

A szív ritmusa lassú, szabályos, percnként 40-50 dobbanás (szélső értékek: 36 és 80). Az artériák alig telnek meg vérrel, a pulzus nehezen tapintható. A perifériás vénák majdnem láthatatlanok. A vérnyomás jelentős mértékben csökken: a szisztolés érték 60-100, a diasztolés 40-60 Hgmm között mozog.

Zavar áll be a belső elválasztású mirigyek működésében: a nőknél elmarad a menstruáció, a férfiaknál impotencia lép fel. Serdülőkorúaknál dúsabb a hajzat, viszont annál ritkábban nő ki a fanszőrzet. Ha mégis, akkor a formája rendellenes: a lányoknál csúcsával felfelé, a fiúknál csúcsával lefelé mutató háromszög. A szempilla általában hosszú, a szemöldök sűrű. A lányok és nők arcán bajusz, oldalszakáll figyelhető meg. Esetenként a szemhéj is szőrös. A fiatal férfiak szakállá megmarad „legénytoll”-nak. A 20-50 év közötti betegek gyorsan elvesztik hajukat, hónalj- és szeméremszőrzetüket.

Csont- és ízületi fájdalmakra kevesen panaszkodnak.

Még ennél is kevesebben mondják, hogy „idegesek” lennének, ami a körülményeket figyelembe véve több mint meglepő. A súlyos elmezavar rendkívül ritka.

A pszichés állapotra a lelki tunyaság jellemző.

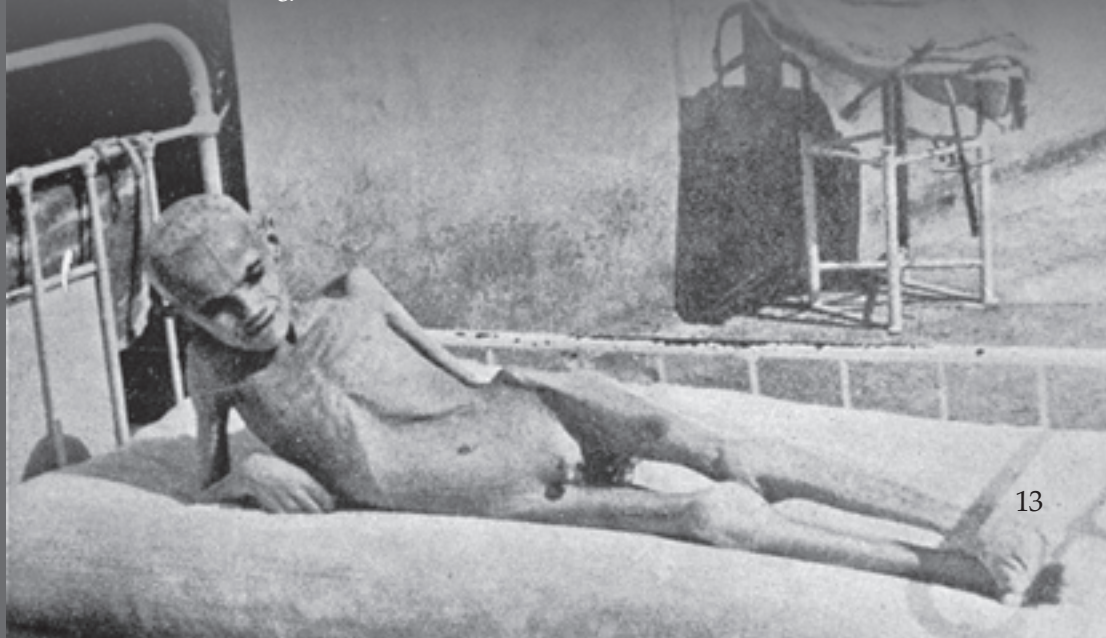
Az életből a halálba való átmenet lassú, szinte észrevétlen. A halál fiziológiailag hasonlít az aggkori végelgyengülésre.

Klinikai jellemzők gyerekeknél

(dr. Braude-Hellerowa, dr. Rotbalsam, dr. Elbinger, dr. Ferszt)

Az éhező gyerekekből kivész az érdeklődés, elhagyják a játszást. Eleinte nehezen kezelhető, nyafogósak, aztán egyszer csak nyugodtak lesznek. Értelmi fejlődésük megáll, sőt retardálni kezd. Apatikusak. Egy idő után már ülni sem tudnak, járni még kevésbé. Többnyire oldalukon fekszenek, télen-nyáron a fejük búbjáig betakarva.

Normális testsúlyuknak mintegy felére fogynak. A növekedésbeli elmaradás a 2-5 és 7-9 éveseknél a legkifejezettebb. A 3-4 évesek rendszerint nem hosszabbak a csecsemőknél, de a kilencévesek sem nagyobbak a normál hatéveseknél. Serdülő éhezők esetében a nö-

vésbéli különbségek nem ilyen nagyok, sőt: ők véznaságuk folytán a valóságosnál magasabbnak látszanak.

Ödémára a 2-5 év közöttiek mutatják a legnagyobb hajlamot. Az idősebb gyerekekre a száraz senyvedés jellemző. A törzs (mellkas, szívburok, hasüreg) ödémái mellett találkozunk a herezacskók és a szeméremajkak felduzzadásával is.

Az izmok gyengék és oly mértékben sorvadtak, hogy a bőr mintha közvetlenül a csontos vázhoz tapadna. A tartós mozgáshiány, az egyoldalú hajlítás következtében az ízületek mozgásterjedelme leszűkül.

A legérdekesebb megfigyelés: az angolkór hiánya. Enyhe mértékű mézanyag-csökkenés ugyan kimutatható, a csontok kontúrja és a növekedési vonalak azonban megőrződnek.

A légző rendszerben tüdőtágulat (*emfizéma*) alakul ki, különösen a kóros fogyás végső szakaszában. A mellkas üregeiben folyadék gyülemlik fel, rendszerint unilaterálisan, mivel a gyerekek az egyik oldalukon fekszenek állandóan.

A végtagok és a felszíni vénák elékülése a keringés összeomlását, a trombózisra való hajlamot jelzi. Gyenge szívverés, szabálytalan összehúzódások előfordulnak. A vérnyomás rendellenesen alacsony.

Még ilyen protein- és vitaminszegény étrend mellett sincs fokozott vérzési hajlam (*haemorrhæa*).

Már az éhezés korai fázisában fellép a diarrhoea. A folyamatos hasmenésben szenvedő gyerekek általában meg is halnak.

A gyomorvizsgálat minden esetben gyomorsavhiányt állapít meg.

Vizeleteresztés csak két órával az ivás után következik be, jelezve a víz átfolyásának lassúságát.

Az éhező gyereknél a tuberkulózis virulens formát ölt. Egyéb járványos betegségekre (bárányhimlő, kanyaró, agyhártyagyulladás) a jobban táplált gyerekek reagálnak hevesebben, a rosszul tápláltak körében ezek alig terjednek.

Ugyancsak gyenge testi reakció figyelhető meg az allergiás betegségekkel szemben.

Általános megállapítások (dr. Apfelbaum, dr. Pakszwer, dr. Askanas, dr. Szejnman, dr. Kocen, dr. Raszkcs)

Tartós éhezés során a szervezet igyekszik mindent megtenni a túlélés érdekében. Ha már a csekély és szegényes táplálékbevitel miatt a saját belső tartalékaihoz kénytelen nyúlni, akkor legalább arra törekszik, hogy a tartalékok felélése minél tovább tartson. Mondhatni, általános takarékoszágra áll be. Eközben – egyre romló esélyekkel – küzd azért, hogy fenntartsa energiaháztartása egyensúlyát.

Az egész vérkeringés erőtlen. Mind az artériás, mind a vénás vérnyomás alacsony. A mozgó vér sebessége a felére, az egy perc alatt kipumpált vér mennyisége a hatodára csökken. A szív nem változtat takarékos stratégiáján akkor sem, ha más betegséggel szemben kellené felvennie a harcot, és akkor sem, ha valamilyen stimuláló szert (adrenalin, atropin, koffein) vagy netán többlet-fehérjét adunk a betegnek. Terhelésre sem fokozza „az iramot”, energiafelhasználása alacsony marad. A vér olyan lassan kering, hogy a szövetelhalás még épp elkerülhető legyen.

A vérszegénység állandó, de nagy valószínűséggel nem azért, mert a vörösvértestek pusztulnak, vagy mert a vér hígul. A csontvelő ugyanis gazdag sejtes elemekben, ám ezek valamiért nem tudnak bejutni kellő számban a keringő vérbe. Vészesen előrehaladott fogyás esetén a csontvelő-elégtelenséghez hasonló állapot következik be.

Klasszikus pszichoszomatikus betegségek (gyomorfekély, nyombélfekély) a gettóélet minden szorongása és feszültsége ellenére sem fordulnak elő: a gyomorban a savhiányig menően alacsony savasságot mérünk.

A laboratóriumi vizsgálatok szerint az alap anyagcsere a normálhoz képest 30-40%-kal csökken.

A testsúly csökkenése szélsőséges esetben a 70%-ot is elérheti. Ezt két alkalommal figyeltük meg.

Rendellenesen alacsony vércukorszint. A normális 70-110 mg/dl-hez képest mért legmagasabb érték 80, az átlag 60, a legalacsonyabb érték pedig sok esetben 23 mg/dl. Ilyen alacsony értékre (úgy, hogy közben nem áll fenn az agyalapi mirigy daganata, és nem állt be inzulin-túltermelés) nincsen korábbi adatunk. Bármilyen alacsony is a vércukorszint, hipoglikémiás reakciók (fejfájás, remegés, látászavar, eszméletvesztés) nincsenek. A cukortolerancia nő. A cukor, amilyen gyorsan bekerül a véráramba, ugyanolyan gyorsan el is tűnik belőle, jelezve, hogy az éhezõ szövetek a cukrot milyen sebesen hasznosítják.

A szervezet vízcseréje növekszik, a felvétel és a leadás egyaránt. A vérben állandóan megnövekedett mennyiségű a víz. A vér sejtjei különös módon mégis inkább kiszikkadnak, a vérplazma pedig hígul. A kapillárisok vízáteresztő képessége változatlan, a test szöveteinek vízfelvevő hajlandósága azonban nő: a víz tehát a vérből a test tájai felé húzódik, ennek eredménye az ödémásodás.

A test lúgos kémhatása csökken. A légző, a keringési és az emésztő rendszer együttes zavaraként a szervezetben savasodás következik be. Az acidózis jele egyebek mellett a száraz, fénytelen bőr.

Vitaminmérleget vitaminfogyasztás hiányában nem készíthetünk. Az alacsony vitaminszintet azonban egyensúlyban tartja az alacsony kalóriaszint, ugyanis a vitaminszükséglet (már ismert szakértői megállapítások szerint is) a bevitt kalória mennyiségétől függ. Vitaminhiányos tünetcsoportot egyetlen betegnél sem találunk. Ellentétben a korábbi megfigyelésekkel (írországi, indiai, németországi éhínség) rachitis, skorbut, keratomalacia, pelagra a varsói gettóban nem fordul elő.

Miért olyan gyakori szövődménye az éhezésnek a tuberkulózis? Nos, a tüdő fiziológiai elváltozásai mellett (erőtlenység, gyöngye lélegzetvétel, csökkent vitálkapacitás, gyöngye tüdő-vérkeringés) immunhiányt is találunk. Ennek jeleként a bőr elveszíti reagáló képességét: a tuberkulózis kimutatására szolgáló Mantoux-próba akkor is negatív, ha nagy mennyiségű oldatot fecskendezünk be a bőrbe.

Boncolási statisztika

(dr. Stein, dr. Fenigstein)

A varsói gettóban a kórházi halálozások között nagyjából minden harmadik eset éhhalál. Eddig 3282 teljes boncolást végeztünk. Ebből 491 olyan esetet tartunk számon, amikor a halál oka – minden más szövődmény nélkül, egyértelműen – az éhezés.

A legmagasabb halálozási arányt, csaknem száz százalékot a csecsemőknél mérjük.

A felboncoltak 30%-ánál ödéma tapasztalható, többnyire a lábakon. Ödémás esetben sápadt, kiszáradásnál barna és aszott a bőr.

Szívsorvadás tapasztalható az esetek 83%-ában, májsorvadás 87%-nál, lép- és vesesorvadás 82%-nál. Hasonló jelenség figyelhető meg a csontoknál is, melyek ritkulnak és lágyulnak.

A máj zsugorodik össze a legnagyobb mértékben – az egészséges emberre jellemző két kilóról 54 g-ra. A szív tömege 300 g-ról akár 110 g-ra is csökkenhet. Csak az agy nem sorvad szinte semmit, és továbbra is mintegy 1300 g.

Kezelés (dr. App)

Az éhségkór csak tápanyagokban, vitaminokban gazdag étrenddel gyógyítható. Ennek hiányában csupán ideig-óráig enyhíthetők a tünetek. Az ödémásodást például élesztő, vitamin vagy komplex vitamin adásával sem sikerült megszüntetni.

Előrehaladott éhezéskor feltétlenül szükséges a kórházi ápolás. Ennek hatásfokát esetünkben rontja a túlsúlyosság (2-3-4 beteg egy ágyban), az 500%-os infláció és a tovább harmadolt fejadagok (170-200 kcal/nap).

A felnőtteket ellátó Czyste és a gyermekeket ellátó Berson és Bauman kórházak igazgatói ugyan kialakulták, hogy a normál gettóbeli fejadag háromszorosát oszthassák betegeiknek, de egyrészt ez sem több az élettanilag szükséges energia harmadánál (500-700 kcal/nap), másrészt a kórházak még ezt a mennyiséget sem tudják biztosítani, mivel a németek éheztető politikája időnként kiszámíthatatlan fordulatokat vesz, az árak pedig, különösen az állandó élelmiszerhiánnyal küzdő gettóban, lassan szédítő magasságokba emelkednek.

A hivatalosan engedélyezett „terápia” (napi két-három szelet rozskenyér, egy-két tányér krumpli- vagy káposztaleves, heti két alkalommal némi húsmozadékkal feljavítva) rendre sikertelennek bizonyult. Nemkülönben az ezt követő korszak vizes leveise, amiben két-három szem dara úszott és néhány rohadtkrumpli-darabka (amíg a krumpli árusítását a gettóban a német hatóság „egészségügyi okokból” be nem tiltotta). Kikerült a forgalomból és a napi levesből az eleinte engedélyezett „késhegynyí” szalonnaszír is azzal az indoklással, hogy „a zsidó úgysem eszik disznót”. Tejet csak az ötévesnél fiatalabb gettólakók kaphattak hébe-hóba, aztán már csak az egyévesnél kisebbek, aztán már ők sem.

Az orvosok azonban próbálkoznak. Amíg volt a gettóban ló, a Czyste kórházban lócsontból főzött kocsonyát alkalmaztak táplálékkiegészítőnek. Az időnként becsempésztett és feketén vágott tehénből a Berson és Bauman kórház egyik orvosa marhavért szerzett, azt adta a gyerekeknek – sóval-borssal, hagymával keverve – alvadt állapotban roborálószerként. A többlet folyadék- és szénhidrátbevittelt egy-egy pohárka szacharinos tea jelentette. Azután ott volt még ünnepnapokon a „büdi”-nek becézett „húspogácsa” oszlásnak indult apróhalból, fehérjenövelőnek.

A kutatásról (dr. Milejkowski)

A kutatásban részt vevő – és az éhezésnek ugyancsak kitétt – több mint húsz orvosnak a történelem során első ízben nyílt alkalma modern diagnosztikai eszközök (röntgen, EKG, laborvizsgálatok, spektrométer) segítségével hosszabb ideig tanulmányozni a tömeges éhezést. Noha a német megszállók szerint „a zsidóknak nincs joguk tudományos munkát folytatni”, 1942 elején hozzáláttunk a kutatáshoz. Bevontunk az adatgyűjtésbe több árvaházat és menekültotthont. Akkor a gettóban 45 haláleset jutott egyetlen születésre. Azt hittük, ez az arány már nem lehet rosszabb. Fél évvel később a zsidó tanács vezetése és nagyszámú érdeklődő jelenlétében megtartottuk nyilvános beszámolóinkat. A kutatás végül a vizsgálati alanyok és az orvosok nagy részének erőszakos halálával abbamaradt.

A megmaradt dokumentumok alapján az összefoglalást készítette
dr. Emil Apfelbaum, a varsói Czyste Kórház orvosa, belgyógyász-kardiológus

Halasi Zoltán (Budapest, 1954): költő, író, műfordító. Az itt közölt részlet a szerző *Út az üres éghez* című regényének egyik fejezete, a könyv megjelenés előtt áll a Kalligramnál.